

Ржевська В.С.*

ОБ'ЄКТ БЕЗПЕКИ В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Одна з проблем при вивченні міжнародно-правових гарантій міжнародного миру й безпеки – визначення об'єкту безпеки, тобто тих цінностей, які підлягають захисту в рамках конкретної моделі колективної безпеки за офіційним визнанням її учасників. На основі аналізу міжнародних документів у сфері підтримки міжнародного миру й безпеки надається огляд об'єкту міжнародної безпеки в історичному розвитку. Виявлені деякі основні тенденції у історичному розвитку об'єкта безпеки.

Ключові слова: міжнародна безпека, об'єкт безпеки, правові гарантії міжнародного миру й безпеки, історичний розвиток міжнародного права, колективна безпека.

Одна из проблем при изучении международно-правовых гарантий международного мира и безопасности – определение объекта безопасности, то есть тех ценностей, которые подлежат защите в рамках конкретной модели коллективной безопасности по официальному признанию ее участников. На основе анализа международных документов в сфере поддержания международного мира и безопасности дается обзор объекта международной безопасности в историческом развитии. Выявлены некоторые основные тенденции в историческом развитии объекта безопасности.

Ключевые слова: международная безопасность, объект безопасности, правовые гарантии международного мира и безопасности, историческое развитие международного права, коллективная безопасность.

Defining the object of security, namely, the specific values to be protected within and by a particular collective security model as recognized officially by its members, presents one of the tasks for research in the field of international legal guarantees of international peace and security. An overview of the object of international security in its historical development is given, following the analysis of international instruments dealing with the maintenance of international peace and security. Some basic trends in the historical development of the object of security are put forward.

Key words: international security, the object of security, legal guarantees of international peace and security, historical development of international law, collective security.

Постановка проблеми. При дослідженні моделей колективної безпеки визначення об'єкту безпеки, тобто тих цінностей, які підлягають захисту в рамках певної такої моделі за офіційним визнанням її учасників, має практичне значення принаймні у трьох аспектах:

- 1) воно дозволяє прослідкувати історичний розвиток цих моделей,
- 2) у найбільш загальному розумінні саме об'єкт безпеки лежить в основі компетенції відповідних міжнародних утворень, отже, його визначення дозволяє нам побачити, як самі учас-

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ники розуміють компетенцію певного утворення, а також – як тлумачення ними цієї компетенції змінюється із часом,

3) із визначенням об'єкту безпеки пов'язане або може бути пов'язане міжнародно-правове регулювання засобів захисту, які можуть вживатися в рамках даної системи колективної безпеки. Наприклад, Священний Союз мав на меті захист легітимних монархічних режимів Європи від повалення революціями – відтак, в якості засобу захисту ним визнавалося збройне втручання, яке мало протидіяти революційним рухам.

Аналіз досліджень та публікацій. В українській науці міжнародного права дослідження в напрямку визначення та аналізу об'єкту безпеки були здійснені у працях В.Н. Денисова та С.В. Ісаковича при визначенні та еволюції поняття національної та міжнародної безпеки, а також при дослідженні розвитку міжнародно-правових гарантій міжнародного миру та безпеки.

Мета статті – одержати уявлення про характер визначення об'єкту безпеки учасниками відповідної моделі колективної безпеки та історичний розвиток цього явища шляхом аналізу міжнародних документів – угод, що містять зобов'язання з колективної безпеки, укладених в різні епохи та із різним колом учасників, та актів, ухвалених на їх основі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Мюнстерського трактату (1648 р.), його метою є «християнський та всезагальний мир», а також «постійна, дійсна і щира дружба» між договірними сторонами, а також – усіма їх союзниками, спадкоємцями і наступниками. Цей мир має бути додержаний та збережений так щиро і старанно, що кожна сторона намагатиметься забезпечити добробут, честь і перевагу іншої; «так, щоб з усіх боків вони могли бачити, як квітнуть ці мир і дружба у Римській імперії та Французькому королівстві, підтримуючи добре та вірне сусідство» [1]. Стаття III цього ж договору передбачає, що засобом підтримки такої міцної та щирої взаємної дружби має бути зобов'язання сторін ніколи не допомагати нинішнім чи майбутнім ворогам іншої з будь-якої підстави чи приводу, ані зброєю, грошима, солдатами або припасами будь-якого виду. Так само жодна сторона цього замирення не допустить відступу через свою країну або тимчасового перебування в ній ворожих військ.

На основі цих положень можемо виділити в даному випадку наступні елементи об'єкту безпеки: 1) мир та дружба сторін, причому мир тут неодмінно розуміють саме як християнську цінність, (отже це зобов'язання має інтерпретуватись у конкретному контексті християнської релігії), 2) добробут, честь і перевага кожної зі сторін, які інша сторона зобов'язується забезпечувати, як власні, 3) відносини доброго і вірного сусідства. Оскільки сприяння ворогам того, хто вважається другом, суперечило б духові справжньої дружби і означало б, навпаки, віроломство по відношенню до друга, зобов'язання не допомагати ворогам іншої договірної сторони логічно впливає із принципу дружби, який віднині має визначати відносини сторін.

На основі цього тексту ми можемо зробити ряд висновків. Відповідно до тогочасних уявлень про характер суб'єктів міжнародного права, особливостей міжнародного правопорядку та міжнародних відносин, договір про мир укладається по формі як угода про мир між індивідами (монархами). Відповідно і «мир», який має бути згодом забезпечений договірними сторонами, описується як мирні та дружні відносини між цими особами. У найбільш загальному розумінні кожна сторона має віднині поважати благо іншої, як своє, і ми можемо бачити, які саме поняття на той час і для цих суб'єктів виражають «благо»: поряд із миром, дружбою і добробутом згадуються також честь і перевага. При цьому добробут, честь і перевага не розглядаються як щось спільне для сторін, що нерозривно їх об'єднує і може бути для них тільки загальним – ні, просто кожна сторона зобов'язується розглядати добробут, честь і перевагу іншої як настільки ж цінні, як і свої. Можна сказати, що ці цінності розглядаються в рамках категорії окремого, а не спільного, проте – на основі рівної поваги сторін. А ось християнський мир є саме спільною цінністю – він має бути спільною цінністю для всіх хрис-

тиян, незалежно від конфесіональних відмінностей, – і розуміння цього, втілене у букві мирного договору, як можна здогадатися, дуже важливе для припинення даного конфлікту, спричиненого в тому числі релігійним розколом.

Відповідно до Акту про Священний Союз (1815 р.), договірні сторони-монархи прагнуть «відкрити перед обличчям усесвіту їх непорушну рішучість, як в управлінні ввіреними їм державами, так і у політичних відносинах до всіх інших урядів, керуватися не іншими якимось правилами, як заповідями цієї святої віри, заповідями любові, правди й миру, які не обмежувались їх застосуванням єдино до приватного життя, мусять, навпаки, безпосередньо керувати волею царів і визначати всі їх діяння, як єдиний засіб, що стверджує людські постанови та винагороджує їх недосконалість» [2, с. 547].

Тут також йдеться про цінності християнської релігії, але на перший план виходить саме декларування їх як спільних цінностей для монархів та їх підданих. На цій основі учасники Союзу мають не просто підтримувати між собою мир і поважати один одного – вони мають об'єднатися, творити спільне буття і спільні дії. Причому стверджується визначальна роль християнських заповідей на всіх рівнях життя людини в суспільстві. Християнські цінності в Акті про Священний Союз виступають як необхідні принципи і внутрішньої, і зовнішньої політики, що мають визначати її безпосередньо, і як регулятор суспільно-політичних відносин тією ж мірою, як і мірило моральності індивіда по відношенню до ближнього та перед обличчям Бога. З історичного контексту утворення Священного Союзу можна зрозуміти, що в даному випадку мають місце як загальнофілософський зміст (оновлення світу і задеклароване повернення Європи до справжніх цінностей після тривалої ворожнечі в ході війн, що стали наслідками Французької революції), так і міркування практичної політики (протиставлення Союзу як захисника християнських цінностей революційним рухам, які є їх порушниками).

Одразу ж ми маємо звернути особливу увагу на роль, яку відіграє суб'єкт інтерпретації об'єкту безпеки – адже це ніхто інший, як сам Священний Союз оголошує себе захисником і прибічником заповідей християнства у їх дійсному неспотвореному розумінні. Супротивник (з будь-якої причини) Священного Союзу мав би стверджувати інакше.

В укладеному через понад сто років (1919 р.) Пакті Ліги Націй особливий наголос на важливість релігії і на те, що захищені цінності є саме християнськими, відсутній. У преамбулі метою організації назване досягнення «міжнародного миру й безпеки». Тут же перераховуються основні засоби, з допомогою яких планується досягти цієї мети: 1) прийняття зобов'язань не вдаватися до війни, 2) настанови відкритих, справедливих і почесних відносин між державами, 3) міцного встановлення розуміння міжнародного права як дійсного правила поведінки між урядами, і 4) підтримання справедливості та сумлінної поваги до всіх договірних зобов'язань щодо поведінки організованих народів один з одним. Окрім цього в тексті Пакту в зв'язку із визначенням компетенції органів чи напрямів діяльності Організації згадуються мир у світі (стаття 3, стаття 19), підтримання миру (стаття 8, стаття 21), гарантування миру держав (стаття 11) та міжнародний мир або добре розуміння між державами, від якого залежить мир (стаття 11), підтримання права і справедливості (ст. 15), добробут і розвиток народів, які ще не здатні самостійно зустріти такі, що вимагають зусиль, умови сучасного світу (стаття 22), поліпшення здоров'я, запобігання хворобам та пом'якшення страждань в усьому світі (стаття 25). У статті 10 як об'єкт захисту названі територіальна цілісність та існуюча політична незалежність всіх Членів Ліги [3].

Можна помітити певне наступництво між Пактом Ліги націй і Актом про Священний Союз з одного боку, та Пактом Ліги націй і Мюнстерським трактатом з іншого. Зв'язок з Актом про Священний Союз виявляється в тому, що в Пакті Ліги націй названі умови, з допомогою яких мається на увазі досягти мети тривалого миру і які стосуються не лише міжнародної, а й внутрішньої політики держав, а також в тому, що названа нормативна основа, повага до якої

має забезпечити досягнення миру, – тільки на відміну від Акту про Священний союз у Пакті Ліги націй це не заповіді християнської релігії, а міжнародне право. Зв'язок з Мюнстерським трактатом видно в тому, що в Пакті Ліги націй, як і в Мюнстерському трактаті, визначений об'єкт національної безпеки кожної договірної сторони: названі конкретні блага для кожної з них, які виражають стан її захищеності і які підлягають взаємній повазі й захисту. На зміну формулюванню «добробут, честь і перевага» прийшов «вираз територіальна цілісність та існуюча політична незалежність».

У порівнянні з попередніми проаналізованими договорами, у Пакті Ліги націй об'єкт безпеки визначений більш конкретно і, так би мовити, секуляризований. Він включає деякі умови підтримання міжнародного миру, які виконуються шляхом співробітництва держав-учасниць у відповідних галузях – підтримку права й справедливості, добробут і розвиток залежних народів (принаймні проголошений), поліпшення здоров'я та боротьба із хворобами.

Формулювання об'єкту безпеки як «територіальної цілісності або політичної незалежності» [4] перейшло у Статут ООН, а через нього – у сучасне міжнародне право. Принцип застосування сили або загрози силою у п.4 статті 2 Статуту ООН виражений так: «Всі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються у їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-який інший спосіб, несумісний з Цілями Об'єднаних Націй» [4]. Це ж формулювання знаходимо у «Декларації про принципи міжнародного права» 1970 р. з тією відмінністю, що Статут ООН встановлює це зобов'язання для всіх членів Організації, а у Декларації йдеться про зобов'язання кожної держави [5]. У «Визначенні агресії» 1974 р. (стаття 1) формулювання об'єкту безпеки дещо розширене – доданий суверенітет держави: агресія визначається як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або у будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Об'єднаних Націй» [6]. У «Визначенні агресії» термін «держави» вживається без вирішення наперед питання про визнання або про те, чи є держава членом ООН, а також там, де це доречно, включає поняття «групи держав».

Отже, для більш повного розуміння об'єкту безпеки згідно зі Статутом ООН та названими документами, ухваленими на його основі, ми маємо звернутись до Цілей Об'єднаних Націй, або навіть до всього Статуту (оскільки саме про неможливість застосування сили, несумісного зі Статутом, йдеться у «Визначенні агресії» 1974 р.) Все це спонукає вважати, що у порівнянні із Пактом Ліги націй у Статуті ООН та ухвалених на його основі документах об'єкт безпеки ще більш деталізований. Простого зазначення підтримання миру у світі, або миру й безпеки, або міжнародного миру більше не достатньо. Відповідно до статті 1 Статуту ООН до Цілей Об'єднаних Націй входить не тільки підтримання міжнародного миру й безпеки, але й ті способи, якими це має бути здійснено – «з цією метою вживати ефективні колективні заходи для запобігання й усунення загрози миру й придушення актів агресії й інших порушень миру та проводити мирними засобами, згідно принципів справедливості й міжнародного права, владнання або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру» [4]. Таким чином, частина 1 статті 1 Статуту ООН встановлює безпосередній зв'язок між основною – найбільш загальною – Ціллю Організації та тими двома основними засобами, які мають слугувати її досягненню: ефективними колективними примусовими заходами та смирним владнанням або вирішенням міжнародних спорів або ситуацій.

Та цього замало. Відповідно до цієї ж статті 1 до Цілей Об'єднаних Націй також належать розвиток дружніх відносин між націями на підставі поваги до принципу рівноправ'я та самовизначення народів, а також застосування інших відповідних заходів для зміцнення всезагального миру; здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні різноманітних міжнародних проблем, – «економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру»

[4], а не тільки воєнно-політичних та заохочення й розвиток поваги до прав людини й основних свобод; ще й ціль «бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих спільних цілей» [4]. Ідея, що досягнення й підтримання міжнародного миру неможливе без цілого ряду передумов миру, які створюються співробітництвом у найрізноманітніших галузях відносин, одержує у Статуті ООН подальший розвиток і закріплення. Крім цього, використання в тексті статті 1 Статуту ООН виразу «застосування інших відповідних заходів для зміцнення всезагального миру» [4] робить перелік Цілей Об'єднаних Націй, а отже і складових об'єкту безпеки за Статутом ООН відкритим – що відповідає потребі практичної діяльності Організації.

Окрім зазначеного, найбільш загальною і першорядною метою діяльності Організації залишається підтримка або відновлення (у випадку порушення) міжнародного миру й безпеки. Це видно з подальшого тексту Статуту: Рада Безпеки вживає заходів, «які можуть виявитися необхідними для підтримання або відновлення міжнародного миру й безпеки» (стаття 42) [4], а регіональні угоди або органи можуть бути створені «для вирішення таких питань, що стосуються підтримання міжнародного миру й безпеки, які підходять для регіональних дій» (ч. 1 статті 52) [4]. Міжнародне економічне та соціальне співробітництво – це окремий напрям діяльності організації та, відповідно, окрема, дуже важлива умова збереження міжнародного миру: у Статуті ООН цій сфері співробітництва присвячена глава IX, де сказано, що до цілей Організації належить також «створення умов стабільності й добробуту, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправ'я та самовизначення народів» (стаття 55) [4]. На цій основі міжнародне економічне та соціальне співробітництво (яке включає, відповідно до частини с. цієї ж статті 55, сприяння Організації всезагальній повазі й додержанню прав людини й основних свобод) може бути виділене в окрему складову об'єкту безпеки.

За Статутом ООН об'єкт безпеки, на захист якого має бути спрямоване співробітництво в рамках Організації, виглядає як широкий спектр духовних та матеріальних благ, захищених міжнародним правом. До об'єкту безпеки належить вся система зобов'язань держав-членів за Статутом ООН та актами, ухваленими на його основі і здатними породжувати міжнародні зобов'язання (резолюції Ради Безпеки ООН, яким члени Організації погоджуються підкорятися й виконувати їх відповідно до Статуту (стаття 25)). Статут ООН розвиває системність об'єкту безпеки – взаємозв'язок багатьох елементів, де умови та засоби досягнення цілей розглядаються спільно – та багатоаспектність об'єкту безпеки, дедалі утверджуючи думку, що для зміцнення міжнародного миру потрібно розвивати співробітництво у багатьох галузях. До цих галузей належить і підтримка прав людини (частина 3 статті 1; частина с статті 55), таким чином, Статут ООН встановлює зв'язок між додержанням прав людини та міжнародним миром і безпекою, хоча в центрі уваги, як і за Пактом Ліги націй, залишається стан міждержавних відносин та безпека держави, в основі якої – додержання територіальної цілісності та політичної незалежності.

З-поміж міжнародних документів, ухвалених на основі та в розвиток положень Статуту ООН, заради констатації розвитку, який пройшло уявлення про об'єкт безпеки у другій половині ХХ ст., варто відзначити, наприклад, «Декларацію тисячоліття Організації Об'єднаних Націй» (2000). Декларація відкривається статтею I «Цінності й принципи». Серед них залишається ціль встановити «справедливий і міцний мир в усьому світі відповідно до цілей і принципів Статуту ООН» (I, 4) [7]. Здійснення цієї цілі пов'язується із додержанням міжнародно-правових принципів – суверенної рівності держав, поваги до їх територіальної цілісності та політичної незалежності, врегулювання спорів мирними засобами, права народів на самовизначення, невтручання у внутрішні справи держав і основних свобод, додержання рівних прав для всіх і міжнародного співробітництва. Разом з тим, глави держав і урядів визнають свою «колективну відповідальність за утвердження принципів людської гідності,

справедливості і рівності на глобальному рівні» [7] поряд із індивідуальної відповідальності перед своїми суспільствами (І, 2). У переліку «Цінностей і принципів», визначеному статтею І цієї Декларації, колективна відповідальність за утвердження принципів людської гідності йде раніше, ніж справедливий і міцний мир в усьому світі. Серед інших названих у цій статті Декларації цінностей і принципів – «забезпечення того, щоб глобалізація стала позитивним фактором для всіх народів миру» [7], і це визначене як «головне завдання» [7]. Тому до фундаментальних цінностей ХХІ ст. Декларація відносить також «загальний обов'язок», який полягає в тому, щоб здійснювати «управління глобальним економічним і соціальним розвитком, а також усунення загроз міжнародному миру й безпеці» [7] і який «має бути розділений між народами світу й здійснюватись на багатосторонній основі» [7]. ООН як найбільш універсальна та найбільш представницька організація в світі має відігравати центральну роль у розділі та здійсненні цього спільного обов'язку.

З саме такої організації тексту статті І Декларації можна судити, що, хоча значення міжнародного миру й безпеки не применшується, ця ціль міжнародного співробітництва відсунута на другий план порівняно із захистом людської гідності та управлінням глобальним економічним і соціальним розвитком.

Висновки. На основі здійсненого нами вибіркового, але досить репрезентативного аналізу, можна відзначити принаймні наступні тенденції у історичному розвитку об'єкта безпеки (у згаданих міжнародних актах):

1) секуляризація – у проаналізованих актах ХХ століття, на відміну від більш ранніх проаналізованих актів, поняття миру, безпеки, дружніх міжнародних відносин не розглядаються як пов'язані із заповідями релігії. Втім це не означає позбавлення їх ідеологічного забарвлення та їх штучного відокремлення від будь-яких інших соціальних цінностей взагалі;

2) фактор єднання. Якщо за Мюнстерським трактатом кожна сторона зобов'язується поважати добробут іншої як власний, то в Акті про Священний Союз спільні цінності сторін недвозначно розглядаються як засіб їх об'єднання і майбутнього (щасливого) життя в союзі. Ця тенденція зберігатиметься і в наступних проаналізованих актах;

3) ускладнення та системний характер. У ХХ столітті мир і безпека учасників розглядаються вже у зв'язку із умовами їх досягнення та якнайдовшого збереження, якими є співробітництво у різноманітних галузях міжнародних відносин та вирішення (чи то пак поставлений на постійну основу пошук шляхів до вирішення) низки соціальних проблем. Між цими елементами об'єкта безпеки без особливої складності можуть бути встановлені зв'язки: буде співробітництво – буде мир, не буде миру – не буде умов для вирішення проблем суспільного життя. Таке розуміння об'єкта безпеки ми зустрічаємо вже у Пакті Ліги Націй. Відповідно у Статуті ООН об'єкт безпеки дедалі більше розширюється і включає галузі, на першій погляд далекі від воєнно-політичної сфери. Однак центром координації зусиль та засобом для досягнення цих цілей має бути ООН – організація колективної безпеки;

4) відкритість. Об'єкт безпеки за Статутом ООН (цінності, що підлягають захисту учасниками) – це вся сукупність міжнародно-правових зобов'язань за Статутом ООН (і дивно було б, якби було інакше). Поступове розширення переліку цінностей, які підлягають захисту, у міжнародних актах вказує на те, що через зміни умов міжнародного життя та завдяки тлумаченню міжнародно-правових зобов'язань, об'єкт безпеки може деталізуватися та включати все нові цінності (або заново усвідомлені співтовариством як такі, що потребують захисту з його боку);

5) гуманізація. У Пакті Ліги Націй та у Статуті ООН основний об'єкт захисту – територіальна цілісність та політична незалежність держави. Відповідно до цього будується корпус міжнародно-правових зобов'язань держав у сфері безпеки в другій половині ХХ ст. Від Статуту ООН і до кінця ХХ століття у проаналізованих міжнародних актах дедалі більше утверджується думка, що міжнародна безпека потрібна для людини, що безпосередній добробут

людини – її основна ціль. (Цікава і дуже промовиста ілюстрація цього погляду міститься у преамбулі Статуту ООН: народи Об'єднаних Націй прагнуть позбавити прийдешні покоління лих війни, яка двічі протягом їх життя принесла людству невимовне горе). У «Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй» ідея безпеки й добробуту людини здобуває найбільшого розвитку, і навіть цілі захисту прав людини та управління процесами глобалізації дещо відтісняють на другий план, власне, ціль підтримки міжнародного миру й безпеки. Та це не означає відмови від захисту держави: основні принципи міжнародного права, включаючи обов'язок поваги територіальної цілісності та політичної незалежності держав, підтверджуються Декларацією, держава, її політика та міждержавне співробітництво є засобами захисту людини від загроз та задоволення її потреб. Зі зворотного боку, цілі безпеки людини можуть бути використані державами для впровадження політики. Загалом визначення об'єкта безпеки у міжнародних документах кінця ХХ ст. спонукає до думки про тісний зв'язок і взаємну невіддільність міжнародної безпеки, безпеки держави та безпеки людини – принаймні в теорії.

Список використаних джерел

1. Treaty of Westphalia. Peace Treaty between the Holy Roman Emperor and the King of France and their respective Allies// [Електронний ресурс]: The Avalon Project: Documents in law, history and diplomacy. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library in memory of Sol Goldman — Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp.
2. Koch C., Schoell F. Histoire abregee des traites de paix entre les puissances de l'Europe depuis la Paix de Westphalie/ C. Koch, F. Schoell – Bruxelles, 1837-1838. – Т. III. – 427 р.
3. The Covenant of the League of Nations// [Електронний ресурс]: The Avalon Project: Documents in law, history and diplomacy. Yale Law School. Lillian Goldman Law Library in memory of Sol Goldman — Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp.
4. Устав Организации Объединенных Наций// [Електронний ресурс]: Организация Объединенных Наций. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/charter/index.shtml>.
5. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций. // Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН – A/RES/2625 (XXV) – 24 October 1970.
6. Определение агрессии. // Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН – A/RES/3314 (XXIX) – 14 December 1974.
7. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций // Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН. – A/RES/55/2 – 18 September 2000.